

PAPER DETAILS

TITLE: Seyhî`nin Hüsrev ü Sîrin`i ve Rûmî`nin Sirin ü Perviz`i

AUTHORS: Mustafa ÖZKAN

PAGES: 179-192

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73324>

ŞEYHÎ'NİN HÜSREV Ü ŞİRİN'İ VE RÛMÎ'NİN ŞİRİN Ü PERVİZ'İ

Mustafa ÖZKAN*

Giriş

Hüsrev ü Şîrin veya Ferhad ü Şîrin hikâyesi Doğu edebiyatlarının en meşhur ve belli başlı hikâyelerindendir. İran ve Türk edebiyatında da çok yaygın olan bu hikâyede, Sâsânî hükümdarlarından Hüsrev Pervîz (596-628) ile Ermen hükümdarının yeğeni Şîrin arasında geçen aşk macerası anlatılmaktadır. Ayrıca su yolları yapmakta usta bir mimar olan Ferhad da Şîrin'e âşık olan bir genç olarak hikâyede yer almaktadır. Böylece kıssanın konusunu, üç kişi ve iki aşk çerçevesinde gelişen olaylar meydana getirmektedir.

Hüsrev ü Şîrin hikâyesinde ilk planda Hüsrev'in aşk macerası anlatılmakla birlikte, ikinci planda siyasî hadiseler ve mücadelelere de temas edilerek bu iki yön arasında ilişkiler kurulmak suretiyle, Hüsrev'in hayatı ve maceraları bir bütün halinde ortaya konmaktadır. Hikâyede anlatılanlar ile, tarihî kaynakların Hüsrev'in siyasî mücadeleleri hakkında verdikleri bilgiler birbirini tamamlar niteliktedir.¹

Hüsrev'in siyasî mücadeleleri ve Şîrin ile olan macerası Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde de yer almakla birlikte, hikâyeyi edebî gaye ile ilk ele alan ,XII. yüzyılın meşhur İran şairi Senâî'dir² Daha sonra Genceli Nizâmî (1141-1203), ortaya koyduğu büyük eserle hikâyeye klasik bir nitelik kazandırmıştır. Nizâmî'den sonra yüzyıllar boyunca pek çok İran ve Türk şairi, Hüsrev ü Şîrin yahut Ferhad u Şîrin konusunu işleyen eserler yazmışlardır. İran edebiyatında bu konuyu kaleme alan şairlerin sayısı otuzdan fazladır.³

* Prof. Dr., İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi

¹ Hikâyenin menşei ve tarihî kaynaklardaki bilgiler için bk. Şükrü İbrahim, *İran ve Türk Edebiyatında Hüsrev ü Şîrin ve Ferhad u Şîrin*, İstanbul 1937, s. 1-7, [mezuniyet tezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. 72.]

² Bk. *İA*, IV, 565.

³ Bk. Faruk Kadri Timurtaş, "İran Edebiyatında Hüsrev ü Şîrin ve Ferhad u Şîrin Yazan Şairler", *ŞM*, IV (1961), s. 73-86.

XIV. yüz yıldan itibaren Türk edebiyatında da Hüsrev ü Şirin konusunu işleyen mesneviler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin pek çoğu tercüme biçiminde, bir kısmı da yerli unsurlarla genişletilmiş ve zenginleştirilmiş telif-tercüme niteliğindedir.

Türk edebiyatında ilk defa Hüsrev ü Şirin hikâyesini, Altınorda şairlerinden olup hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Kutub yazmıştır.⁴ Nizâmî'den tercüme yoluyla edebiyatımıza giren bu hikâye, Çağatay sahasında Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501), Anadolu sahasında ise Fahrî adlı bir şair tarafından 768'de (1367) ilk olarak ele alınmıştır. Daha sonra Şeyhî, Ahmed Rıdvan, Muîdî (II. Bayezid devri), Sadrî, Hayâtî, Harîmî (Şehzade Korkut, ö. 918/1570), Ahî (ö. 923/1517), Celîlî, Arif Çelebi, Şânî, İmâmzâde Ahmed, Halife, Mahvî, Lâmiî (ö. 938/1572), Fasîh Ahmed Dede (ö. 1111/1700), Sâlim, Nâkâm (ö. 1323/1906) gibi yirmiden fazla şair bu yolda eser meydana getirmiştir⁵ Ancak bunlar arasında Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şirin*'i Türk edebiyatında kendi konusunda yazılan mesnevilerin en güzeli ve başarılısı olarak övülmekte⁶, onun Türk mesnevi edebiyatında bir merhale olduğu bugün de herkes tarafından kabul edilmektedir.

Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i

Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şirin*'i arızun "mefâîlün mefâîlün feûlün" kalıbıyla kaleme alınmış yaklaşık 7000 (6944) beyit hacminde bir eserdir. Şeyhî II. Murad'ın tahta çıktığı sırada eserini yazmaya başlamış ve onu da "Sorarsan kimdür ol Hak'dan müeyyed/Direm Sultan Murad ibn-i Muhammed (beyit 622)" beytinde zikrettiği II. Murad'a ithaf etmiştir. Fakat eseri tamamlayamadan vefat etmiştir. Şeyhî 832'den (1430) sonra öldüğüne göre, *Hüsrev ü Şirin*'in 824-832 (1421-1430) yılları arasında yazıldığı söylenebilir. Eserin nerede yazıldığı ise kesin olarak bilinmemekle birlikte, Kütahya'da veya Edirne'de II. Murad'ın sarayında telif edildiği kuvvetle muhtemeldir. Hammer, Keşişdağı'nın (Uludağ) güzelliğinden, âlimler ve âbidlerinden, şairlerin Bizans döneminden beri oraya gittiklerinden bahsederken "Osmanlılar'ın ilk şâir-i hayâlîsi Molla Şeyhî *Hüsrev ü Şirin*'i orada yazardı" diyerek *Hüsrev ü Şirin*'in Bursa'da yazıldığını söylemektedir⁷. Ancak bu ifadeler hiçbir vesikaya dayanmadığından bir tanminden öteye gitmemektedir.

Hüsrev ü Şirin'de asıl konuya girilmeden önce dua, münâcât, tevhid, tevhid mertebeleri, naat, yaratılış ve yaratıcıya ait hikmet bahsi, kitabın yazılış sebebi, II. Murad için yazılmış medhiyeler ile padişaha nasihat şeklinde kaleme alınmış

⁴ Bk. Necmettin Hacıeminoğlu, *Kutb'un Hüsrev ü Şirini ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul 1968.

⁵ Türk edebiyatında bu hikâyeyi yazan şairler için bk. Faruk K. Timurtaş, "Hüsrev ü Şirin ve Ferhad u Şirin Yazan Şairlerimiz", *TD*, c. I, sy 10 [1952], s. 567-573; a. mlf., "Türk Edebiyatında Hüsrev ü Şirin ve Ferhad u Şirin Hikâyesi", *TDED*, IX [1959], s. 70-80.

⁶ Bk. Latîfî, *Tezkire*, İstanbul 1314, s. 216.

⁷ Bk. *Devlet-i Osmâniyye Tarihi*, I, 164.

mesnevi ve kaside tarzında on üç parça manzumeyi ihtiva eden 775 beyitlik giriş niteliğinde bir kısım gelmekte ve bundan sonra da asıl hikâyeye girilmektedir.

Hikâye kısmı on bir bölümden ibarettir. Bölümler "Matla-ı Dâstân" başlığı ile birbirinden ayrılmıştır. Her bölüme başlanırken o bölümde anlatılan olaylarla ilgili olarak şair, kendine ya da kalemine hitap eden on on beş beyitlik bir girişle konuya başlamaktadır. Her bölüm de ayrıca fasıllara ayrılmaktadır. Baş taraftaki giriş niteliğindeki kısmın fasılları ile birlikte *Hüsrev ü Şîrin*, 105 fasıldan oluşmaktadır. Mesnevinin içinde Hüsrev, Şîrin ve Ferhad dilindenn söylenmiş yirmi altı gazel, Şîrin ağzından söylenmiş kaside biçiminde bir münâcât ile Ferhad ağzından söylenmiş yedi bentlik bir terciibend yer almaktadır.

Eserde Madâyin Hükümdarı Hürmüz'ün oğlu Hüsrev ile Ermen Melikesi Mihîn Bânû'nun yeğeni Şîrin arasındaki romantik aşk konu edilmektedir.

Nuşirevan'dan sonra tahta geçen Hürmüz, ülkeyi babası gibi adaletle idare etmeye başlamıştır. Fakat çocuğunun olmaması kendisini çok üzmemekte, bu isteğinin gerçekleşmesi için her zaman Tanrı'ya dua etmektedir. Sonunda Hürmüz'ün bir erkek çocuğu olur, adını Hüsrev Perviz koyarlar. Özenle büyütülen Hüsrev, kısa zamanda çok şeyler öğrenir. On üç yaşına gelince at ve silâh kullanmakta usta birisi olur. Hüsrev bir gece rüyasında dedesi Nuşirevan'ı görür. Nuşirevan ona Allah tarafından kendisine dört güzel şey bahşedileceğini söyler: Şebdiz isimli at, Barbed adında bir musikişinas, bir taht ve güzel bir sevgili. Hüsrev uyandıktan sonra Tanrı'ya şükreder ve vaadlerin gerçekleşeceğine inanır.

Hüsrev'in Şâvur adında tecrübeli bir nedimi vardır. Hüsrev, Şâvur'dan Ermen Melikesi Mihîn Banu ve onun güzel yeğeni Şîrin'in hikâyesini duyunca anlatılanlardan dolayı Şîrin'e âşık olur ve onu istemek üzere Şâvur'u Ermen'e gönderir. Şâvur, Hüsrev'in resmini yapıp Şîrin'e gönderir. Resmi gören Şîrin ona âşık olur. Bir gün "Şebdiz" adlı atına binip av bahanesiyle Hüsrev'i aramaya çıkar. Bu arada Hüsrev sabırsızlıkla sevgilisinden haber beklerken, bir yandan da devlet işlerinde babasına yardım etmektedir. Şah oğlundan çok memnundur. Fakat Hüsrev'in düşmanları bu durumu çekemeyerek onun babsının tahtına göz diktiğini yayarlar. Hürmüz tahta göz diken bu haris oğlunu zindana attırmak ister. Ancak Hüsrev sarayını terk ederek sevgilisinin diyarı Ermen'e doğru yola çıkar. Bir pınar başında Şîrin ile Hüsrev karşılaşılırsa da birbirlerini tanımadıklarından yollarına devam ederler. Şîrin Hüsrev'in kasrı önüne gelince durumu öğrenir ve çok üzülür. Medayin'de kendisi için bir kasır yapılmasını ister ve bu isteği yerine getirilir. Burada bazan ava giderek bazan eğlenceler düzenleyerek vaktini geçirir. Hüsrev ise Ermen ülkesinde Mihîn Banu tarafından karşılanır ve içki âlemleriyle ıstırabını dindirmeye çalışır. Bir müddet sonra ülkesinde isyan olduğunu ve tahtın kendisine kaldığını öğrenerek Medayin'e döner. Fakat Behrâm-ı Çûbîn adlı âsi kumandan ile yaptığı mücadelede başarılı olamaz ve tekrar Ermen'e gider. Bu arada firin de Şâvur ile Ermen'e gelmektedir. Yolda yine karşılaşılırlar ve birbirleriyle mutlu olurlar. Hüsrev, Şîrin ile evlenmek ister. Ancak Şîrin tahtını yabancı ellerden kurtaramayacak kadar güçsüz biriyle evlenemeyeceğini söyleyerek bu teklifi reddeder. Bunun üzerine Hüsrev, Şîrin'in yanından ayrılarak Rum'a doğru yola çıkar. Rum kayseri, İran hükümdarının kendi ülkesine gelmesine çok sevinir ve onu kızı Meryem ile evlendirir. Sonra ona asker temin ederek büyük bir ordu hazırlar ve tahtını kurtarmak üzere Medayin'e gönderir. Hüsrev, Behram'ı yenerek tahtını ele geçirir. Meryem'le evli olmakla birlikte, gönlü Şîrin'i unutmaz. Şîrin bu arada Mihîn Banu'nun vefat etmesiyle Ermen hükümdarı olmuştur. Fakat Hüsrev'in aşkıyla tahtı bırakarak Medayin'de daha önce yaptırdığı saraya çekilir.

Şîrin çocukluğundan beri taze süt içmeye alışıktır. Ancak sarayında taze süt bulunmaz. Şâvur'dan buna bir çare bulmasını ister. Otlakta sağılan taze sütün saraya gelmesi için bir su yolu yapılması gerekmektedir. Ferhad adında bir mimar-mühendis bulunur. Hemen işe başlayan Ferhad iki ay gibi kısa bir zamanda kasırla otlak arasına bir su yolu, kasrın önüne de bir havuzla bir çeşme yapar. Şîrin bu harikulâde yapıya hayran kalır ve Ferhad'a çok mal ve para verir. Daha Şîrin'i ilk gördüğü günde ona âşık olan Ferhad, bu paraların bir kısmını onun ayağına saçar, bir kısmını da hizmetçilerine dağıtarak çöllere düşer. Ferhad'ın Şîrin'e olan aşkı duyulunca, Hüsrev Şîrin'i kıskanır ve Ferhad'ı oyalamak için Bisütun adlı sarp ve kayalık dağı yarıp bir tünel açmasını, eğer bunu başarırsa Şîrin'e kavuşabileceğini söyler. Ferhad, Hüsrev'in Şîrin'den el çekmesi şartıyla bunu kabul eder. Yapılacak iş çok güçtür, fakat Ferhad büyük bir aşkla dağı yarmaya başlar.

Ferhad Bisütun'da durmadan çalışırken, Şîrin onun neler yaptığını görmek için yanına gider. Şîrin'i yanında gören Ferhad kendinden geçip bayılır. Şîrin ona bir kadeh gül suyu vererek ayıltır. Şîrin dağdan inerken atının ayağı sakatlanır. Ferhad atı ile beraber Şîrin'i sırtına alıp kasra kadar götürür ve tekrar dağa çalışmaya döner. Bu haberi duyan Hüsrev durumdan şüphelenir ve Ferhad'ın hızını kesmek için ona yalan yere Şîrin'in öldüğü haberini yollar. Buna inanan Ferhad kendini dağdan atarak intihar eder. Bu günlerde Meryem de ölür. Sonunda Hüsrev ile Şîrin birbirine kavuşurlar. Böylece Hüsrev'in rüyada gördüğü dört şey gerçekleşmiş olur. Hüsrev yaşlanmaya başlamıştır. Büzürgümîd'i çağırarak ondan devran işinden haber vermesini ister. Büzürgümîd ona Hakk'ı, ilk yaratılan şeyi, akıl ve nefsi, felekleri, nebat ve hayvanların meydana gelişini ve türlerini anlatır.

Şeyhî'nin eseri Hüsrev'in Büzürgümîd ile konuşmasıyla son bulur. Esas hikâyede Hüsrev'in Meryem'den olan oğlu Şîrûye'nin Şîrin'e göz koyması, bir gece Şîrin ile Hüsrev beraber yataken Şîrûye'nin babasını bıçaklaması, yaralanan Hüsrev'in Şîrin'i uyandırmamak için sessiz sadasız ölmesi, Şîrûye'nin Şîrin'e bir hafta yas tuttuktan sora yanına gelmesini isteyen bir mektup göndermesini ve bunun üzerine Şîrin'in, Hüsrev'in tabutu başında intihar etmesini anlatan bir bölüm daha vardır.

Şeyhî Hüsrev ü Şîrin'in konusunu Nizâmî'den almıştır. Nizâmî'nin ve Şeyhî'nin eseri konu ve olayların sıralanışı bakımından tam bir uygunluk göstermekle birlikte, Şeyhî'nin eseri aynen yapılmış bir tercüme değildir. Şeyhî, esere yaptığı eklemelerle, takdim tehirlerle, mesneviye ilave ettiği gazellerle onu bir tercümeden ziyade telif hüviyetine sokmuştur. Özellikle hikâye edişte ve tasvirlerde şair kendi şahsiyetini esere yansıtabilmiştir. Ayrıca Hüsrev'in siyasî mücadelelerini ve macerasını yazarken de birçok tarihî kaynaktan yararlanmış-
tır.⁸ Bununla birlikte Şeyhî'nin eserinde hikâyenin son kısmını oluşturan "Şîrûye Vak'ası" eksiktir. Bunun da sebebi Şeyhî'nin eseri tamamlayamadan vefat etmiş olmasıdır. Nitekim şairin yeğeni Cemâlî (XV. yüzyıl) de eserin sonu padişah medhiyesinden eksik kalmasını diye *Hüsrev ü Şîrin'e* yazdığı 109 beyitlik zeyilde "Gelün iy bilü câmun nûş idenler/Bu hikmet sözlerini gûş idenler/ Hemândem irdi fermân-ı ilâhî/Kazâ-yı Hakk u emr-i pâdişâhî/ Bu söz irdi çü gaybî tercemândan/ Revân eyledi rûh-ı Şeyhî cândan" beyitleriyle Şeyhî'nin, kitabın Büzürgümîd

⁸ Bk. Faruk K. Timurtaş, "Şeyhî ve Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrin'lerinin Konu Bakımından Mukayesesi", *TDED*, X [1960], s. 34.

ağzından söylenen hikmet bölümünü tamamlarken öldüğünü ifade etmektedir.⁹ Hikâyesinin eksik kalan kısmı daha sonra Rûmî adlı bir şair tarafından aynı vezinle tercüme edilmiştir

Hüsrev ü Şîrin yazıldığı andan itibaren büyük rağbet görmüş, takdirle karşılanmış ve çok okunmuş bir eserdir. Bu yüzden, hususi ellerde bulunanların dışında, yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde elliden fazla yazması bulunmaktadır¹⁰ Faruk K. Timurtaş, *Hüsrev ü Şîrin*'in sekiz nüshasına dayanarak hazırladığı tenkitli metnini bir inceleme kısmıyla birlikte yayımlamıştır¹¹.

Rûmî'nin Şîrin ü Pervîzi

Rûmî'nin eseri Hüsrev ü Şîrin hikâyesinin tamamı olmayıp yalnızca Şîrûye Vak'ası'nın ele alınıp işlendiği kısımdır. Tercümeden daha önce Faruk Timurtaş Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin incelemesinde kısaca bahsetmiş bulunmakla beraber,¹² eser üzerinde bu zamana değin araştırma yapan ve onu etraflıca tanıtmaya çalışan çıkmamıştır. Burada tercümeyi etraflıca tanıtmaya çalışacağız. Çevirinin şimdilik tek yazması bilinmektedir. O da Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi'nde, yazmalar kısmında 1616 numara ve *Şîrin ü Pervîz* adıyla kayıtlıdır. Küçük boy 39 yaprak-tan oluşan yazma nesih hattıyla yazılmış olup her sayfada 13 satır bulunmaktadır.

Mütercimnin Adı ve Kimliği

Tercümenin çeşitli yerlerinde çevirici kendi adından bahsetmektedir:

Sinûn cemâl-i hüsnûn her şeyde ki oldı zâhir
Vasfûnı Rûmî bendeñ her kişiden gözel der (vr. 5b-4)

Ne hûb itdüñ be Rûmî işbu arayı
Bu aradan dahı rûşen kıl du'âyı (vr. 7a-3)

Topragı altun idersin bir nazar kılsañ şahâ
Rûmî'ye bir kez nazar kılsañ bu dem çak yiridür (vr. 10b-9)

Be Rûmî çün ki var olduñ 'ademden
Bihâr olduñ bu dem bir katre demden (vr. 11b-8)

⁹ Bk. Faruk K. Timurtaş, "Fatih Devri Şairlerinden Cemâlî ve Eserleri", *TDED*, IV/3 [1951], s. 198.

¹⁰ Meselâ bk. İÜ Ktp., TY, nr. 3054, 3082; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 253; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 1173; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2571; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 530; British Museum, Add, nr. 7906; Bibliotheque Nationale, A.F., nr. 352, 392.

¹¹ Bk. Şeyhî, *Hüsrev ü Şîrin* [haz. Faruk K. Timurtaş], İstanbul 1963.

¹² Bk. Faruk K. Timurtaş, *a.g.e.*, s.150-153.

Du'ânun şöyle kıl Rûmî tamâmın
K'ışidenler diye sıdk-ıla âmin (vr. 23b-13)

Eserdeki bunlara benzer bir çok kayıttan mahlasının Rûmî olduğu anlaşılan şairin kim olduğu belli değildir. Kaynaklarda Hüsrev ü Şirin'i tercüme eden şairler arasında Rûmî diye birinin adı geçmemektedir. Eserin dil özelliklerinden 16. yüz yılın ilk yarısında yazıldığı anlaşılmaktadır. Rûmî "Medh-i Pâdişâh-ı Âlempenâh" başlığı altında methettiği padişahın adını Süleyman olarak zikretmektedir:

Eger dirsem saña ben şeh Süleymân
Dinilmişdür niçe niçe Süleymân (vr. 9b-11)

Mûr-veş a'dâyı her dâyim şikâr itmeklige
Hem Süleymân-ı zamândur hem Hudânuñ şîridür (vr. 10a-10)

İns ü cinn fermânına râm olsa tañ mıdur bu gün
Şol Süleymân-ı zamân ki eşyâ anuñ teshîridür (vr. 10b-5)

Adı anılan hükümdarın Kanuni Sultan Süleyman olduğu anlaşılmaktadır. bu durumda şairin Kanuni zamanında İstanbul'da yaşadığı ve tercümeyi de onun adına yaptığı söylenebilir. Ancak edebiyatımızda Rûmî mahlasını taşıyan fazla şair yoktur. Ayrıca Kanuni zamanında bu isimde bir şair de mevcut değildir. Yalnız Kanuni devrinde Rumeli beylerbeyinin divan katiplerinden olan Ergeneli Katip Davud'un, Rumî mahlasını kullandığı ve pek çok şiirinin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.¹³ Ancak bu iki Rûmî'nin aynı şahıs mı yoksa farklı kimseler mi olduğunu kestirmek çok güçtür. Şimdilik Rumî'nin hayatı hakkında söylenecek fazla bir şey mevcut değildir.

Eserin Adı

Tercümede eserin adıyla ilgili her hangi bir açıklayıcı kayıt mevcut değildir. Yalnız kitabın başlangıcında:

İdüp bu bende şâhâne bahâne
El urup çün bu *tertîb-i zamâne* (vr. 1b-2)

beyti yer almaktadır. Beyitte yer alan *Tertîb-i Zamâne* tamlaması eserin adı olarak algılanarak vr. 1b'deki tezhîp üzerinde kitabın adı "Hâzâ Kitâb-ı Tertib-i Zamâne" olarak kaydedilmiştir. Fakat kütüphane fişlerine Şîrîn ü Pervîz olarak geçmiştir. Aslında bu başlık da kitabın muhtevası ile paralellik göstermemektedir. Çünkü eserde Pervîz'in macerası değil oğlu Şîrûye ile Şîrîn'in başından geçenler anlatılmaktadır. Bu bakımdan eseri Şîrîn ü Şîrûye diye adlandırmak daha doğrudur.

¹³ Bk. *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, c. II, s. 485; "Rumî (Kâtib Dâvud), Rum ilinde Ergene Köprüsü'nde olan kasabadandır. Rûmî tahallüs eder, hoş-tab' ve istikamet-i zihni ve selâmet-i vezni var. Rum eli begler begisine ısmarlanan deftere hizmet eden küttâb ve ol âsitâneye kadîmden intisâb eden bendelerindendir. Zeâmete mutasarrıf ve vâfir eş4âra mâlik kişidir." (Günay Kut, *Heşt Behişt, The Tezkire By Sehî Beg*, Harvard 1978, s. 278-279).

Eserin Yazılış Tarihi ve Kime Sunulduğu

Kitapta, Rûmî'nin tercümeyi ne zaman yaptığına dair her hangi bir kayda rastlanmamaktadır. Ayrıca yazmanın istinsah tarihi ve müstensihî de belli değildir. Ancak eserin dil özelliklerine bakılacak olursa onun 16. yüz yılın ilk yarısında yazıldığı söylenebilir.

Rûmî tercümesini Kanunî Sultan Süleyman adına yapmıştır. Onu ayrı bir bölümde anmakta ve bir kasideyle uzun uzun övmektedir:

Tâlib-i kân-ı sa'âdet kim zer-i iksîrdür
Hâk-i pâyuñ kimyâdur zer hemân el kiridür

İzüñe yüz sürmeden bulur güneş gökler ü yir
Hâk-i pâyuñ zerresi üftâdeler destgîridür

Mîhr ü mâhı top ider bir biri üstine döner
Bu kılâ'-ı çarhı feth iden anuñ tedbîridür

Mûr-veş a'dâyı her dâyim şikâr itmeklige
Hem Süleymân-ı zamândur hem Hudânun şîridür

.....

Âl-i Osmân'a refîk itdi çü Kur'ân'ı Hudâ
Okuyanlar didi cümle devletüñ tefsîridür

.....

Çün ki hayy itdi cihân emvâtını adlûñ şahâ
Ceddüñüñ ervâhı dayim ölü sanma diridür

İns ü cinn fermânına râm olsa tañ mıdur bu gün
Şol Süleymân-ı zamân ki eşyâ anuñ teshîridür

.....

Topragı altun idersin bir nazar kılsañ şahâ
Rûmîye bir kez nazar kılsañ bu dem çak yiridür

Anuñ-içün mezra'-ı 'âlemde ben yek dâneyem
Hâkümi pâk eyleyen ehl-i nazar galbîridür (vr. 10a-b)

Yazılış Sebebi

Eserde ayrıca bir "Sebeb-i Te'lif" bölümü bulunmamakla birlikte, Rûmî, daha önce Nizamî ve Şeyhî'nin bu hikâyeyi yazdıklarını, Şeyhî'nin bu incileri

Nizâmî'den aldığı, ancak incilerden birisinin toprakta kaldığını ve kendisinin bu toprakta kalan inciye bulup çıkardığını ifade etmektedir:

Añup Pervîzi Şeyhî vü Nizâmî
Kamu dillerde Şîrin itdi nâmı

Garaz bir şehr-idi urdılar binâyı
İçi pür oldı tevhîd-i Hudâyî

Mu'ayyendür demür kesmez çeliksiz
Mukarrerdür binâ olmaz heliksiz

Anın yapdukda anlar hâne-i nev
Kili Şîrin oldı hıştı Husrev

Binâsın urıcak Şavûr-ı üstâd
Suyı Gülgûn taşımış taşı Ferhâd

Bu san'atla itmeden ol beyti âbâd
Garaz buydı olalar haşre dek yâd

Bu beytün vardurur dinmez kusûrı
Bilenler Bûleheb nârı-y-la nûrı

İderken bunda bir gün fikri sâyir
Göñül gözi o beyte oldı nâzır

Nizâmî'den çü Şeyhî cevher almış
O dürrüñ birisi toprakda kalmış

Felek sarrafı anı kosa olmaz
Deliklü taş meseldür yerde kalmaz

Ararken ben de hâküm cevherini
Göñülde buldum ol dürrüñ birini (vr. 25a)

Böylece Rumî, Şeyhî'nin eksik bıraktığı kısmı tamamlamıştır. Ayrıca bu kısmı da Nizâmî'den naklen tercüme ettiğini şu beyitlerle bildirmektedir:

Gel imdi diñle iy erbâb-ı ma'ânî
Nişân-ı âşık u da'vîye ma'nî

Buyırmış böyle ol pîr-i cüvân-rây
Nizâmî kim olupdur kâr-fermây

Şu dem kim Meryem'i almışdı Pervîz
Bir oğlu olmuş-ıdı andan sebük -hîz

Togıcak adına Şirûye dinmiş
Gören didi kazadur gökden inmiş

Yaradıldugı dem ol tıfl-ı gaddâr
Ana rahminde iken oldu hunhâr (vr. 14b-8-12)

Eserin Bölümleri

Rûmî Husrev ü Şirin hikâyesinin yalnızca bir bölümünü tercüme etmekle birlikte, bu kısmı bir mesnevi bütünlüğü içinde ele alarak onu ayrı bir eser hüviyetine sokmuştur. Şirin ü Perviz adı verilen tercüme 934 beyitten oluşmaktadır. Şeyhî'nin eseriyle aynı vezinde (*mefâîlün mefâîlün feûlün*) tercüme edilmiştir. Çevirinin başında 326 beyitlik bir giriş kısmı vardır vr. 14b'ye kadar devam eden bu kısımda bir mesnevide bulunması gerekli ve mutad olan bölümler yer almaktadır. Bunlar *tevhid* (1b-2b arası 25 beyit), *münacaat* (2b-5b arası, 80 beyit [4b-12'den 5b-7'ye kadar olan 22 beyti kaside biçiminde), *na't* (5b/9-6b/3, 21 beyit, ilhâm-ı hatifi 6b/5-7b/12, 33 beyit, terbi' biçiminde söylenmiş na't , 8a/1-8b/11, 24 beyit), *dört halife için methiye* (8b/13-9a/9, 10 beyit), *medh-i padişah* (9a/11-10b/10, 38 beyit).bölümleridir.

Bunlardan sonra "Du'â ber rûh-ı Şeyhî güfte şod" başlığı altında Şeyhî'ye rahmet dileğinde bulunmaktadır:

Be Rûmî çün ki var olduñ ademden
Bihâr olduñ bu dem bir katre demden

Gel imdi anı bir dem eyle mevvâc
Mey ü sâkîye itdür aklı târâc

Tehî oturma tur toldur sebûyı
Ter ol terk it kuru bu hây u hûyı

Yeñi sâz it muhabbet âlemini
Cüvân eyle yine Şeyhî demini

Dilüñ gel gamdan âzâd eyle yine
Revânın Şeyhi'nün şâd eyle yine

Dür-i nutkuñ dilersen bula kıymet
Di evvel Şeyhi'nün rûhına rahmet

Pes andan gel perîşan kavli cem' it
Hidâyet nûrını göñlüñde şem' it (vr.11b-12a)

Şeyhi'ye rahmet dileğinde bulunduktan sonra da "Güftâr ender ahvâl-i Şeyhî rahmetullahi aleyh" başlığı altında Şeyhî ve eserinden uzun uzun bahsetmekte; onun eseri tamamlayamadan vefat ettiğini, tercümenin noksan kalmaması için biraderzadesinin bir padişah methiyesi eklediğini belirtmektedir:

Düşürmiş hâki Şeyhî Germiyan'a
Sözi ger başa ilte ger miyâna

Ele çevgân alup meydâna girmiş
Urûk-ı tende magz-ı câna girmiş

Ma'ânî bahrine itmiş aklı gavvâs
Kelâmuñ cem' idüp gevherlerin hâs

Bu şîrin sözleri yazup cihâna
İdinmiş Husrev'ün ıskın bahâne

Nizâmî hamsesinüñ cânın almış
Kitâb-ı Husrev'ün imânın almış

Ma'ânî zübdesin lafzuñ fasîhin
Kelâmuñ azbin ü magzuñ melîhin

Ne yirde var-ısa kenz-i ma'ânî
Dili küncinde genc idinmiş anı

Cevâhir dürlerine kân olmuş
Dirüp bir ulu bâzîrgân olmuş

.....

Bu dürri nazm idicek Şeyhî merhûm
Sadev olmuş o dürre milket-i Rûm

Acem dilinden alup her kelâmı
Nizâmî'den virüp nazma nizâmı

Arab fellâhı gibi cüst ü çâlâk
Girüp bu kışzâr-ı nutka bî-bâk

Zübânın dâs idüp söz mezra'ına
Biçüp cem' eyleyüp dil hırmenine

Bitürmüş işin itmiş hırmenin çac
Götürmüş danesinden ac u muhtâc

Gubârın sürme idinmiş gözine hûr
Gıdâ itmiş şitâda dânesin mûr

Bişürmüş cümlesi ağıza gelmiş
Hemân dem puhte gibi göze gelmiş

Bes andan eyledükde bezle bünyâd
O ni'metler kılup gamgînleri şâd

Ecel gırbâli ol demde güzerden
Bir iki hûşe kodurmuş o bürden

Ki derc itdükde Pervîzün kitâbın
Tamâm itmedin anun fasl u bâbın

Çü Husrev 'urs idüp Şîrîn'i almış
Kelâmı Şeyhî'nün hikmetde kalmış

Çi ger ışkın anuñ başa iletmiş
Velî dest-i ecel pâyna yitmiş

Kemâlin bulmadın nazm-ı Nizâmî
Zevâle irdi Şeyhî'nün kelâmı

Tılısm-ı cismi ol dem hâke virdi
Revân-ı aslı nûr-ı pâke virdi

Kalanın kalmamağa nüsha ebter
Du'â-yı hayr-ıla itmiş hatm âhar

Bürâderzâdesi eydüp bu râyı
Şeh-i devrâna kıldırılmış du'âyı (vr-12a-13a)

Bu açıklamaları yaptıktan sonra Rûmî, "Münâcât-ı Rûmî ender acz-i nefis-i hod" başlığı altında kendisinin meydana getirdiği bu eserin ehl-i dine çerağ olması dileğinde bulunarak, esas Şîrûye Vak'ası'nın tercümesine başlamaktadır:

Gel imdi diñle iy erbâb-ı ma'âni
Nişân-ı âşık u da'vîye ma'nî

Buyırmış böyle ol pîr-i cüvân-rây
Nizâmî kim olupdur kâr-fermây

Şu dem kim Meryem'i almışdı Pervîz
Bir oğlu olmuşdı andan sebük-hîz

Togıcak adına Şîrûye dinmiş
Gören didi kazâdur gökden inmiş

Yaradılduğı dem ol tıfl-ı gaddâr
Ana rahminde iken oldu hunhâr (vr 14b)

Eserin Değeri

Rûmî'nin eseri Şeyhî'nin eserini tamamlayıcı bir nitelikte olması bakımından önemlidir. Tercüme tekniğı açısından da Şeyhî'nin eserine benzemektedir. Şeyhî'nin eserinde mesnevinin içinde olayın kahramanlarının dilinden söylenmiş pek çok gazel, kaside ve terciibent yer almaktadır. Rûmî'nin eserinde de aynı biçimde gazel, ve terciibent şeklinde söylenmiş manzumeler yer almaktadır. Gazel biçiminde olanlar "beyt" ya da "şi'r" başlığı altında yazılmışlardır. Bu tür manzumelerin sayısı altıdır. İki de terciibent vardır ki biri 35 beyit diğeri de 24 beyittir.

Rumî'nin eseri dil bakımından da büyük bir değere sahiptir. Yazma fonetik, morfolojik ve leksikolojik açıdan Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır. Rûmî tercüme yapıırken oldukça sade ve açık bir dil kullanmıştır. Ayrıca zaman zaman halk deyimleri ve atasözlerinden de yararlanarak anlatımını akıcı bir hale sokmuştur. Nizamî'nin eserini Türkçe'ye başarı ile çevirebilmiştir. Ancak anlatımının Şeyhî'ninki kadar mükemmel olduğu söylenemez. Eserin dil ve edebiyat açısından değerini daha geniş bir şekilde ortaya koyacak olan fonetik, morfolojik ve leksikolojik incelemesini bir başka yazımızda ele alacağız.

Kısaltmalar

a.mlf.	: Aynı müellif
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bk.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Ktp.	: Kütüphane, kütüphanesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa

sy.	: Sayı
ŞM	: Şarkiyat Mecmuası
TD	: Türk Dili
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
TDED	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TM	: Türkiyat Mecmuası
trc.	: Tercüme eden
TY	: Türkçe Yazmalar
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak
yay.	: Yayımlayan

Kaynaklar

- Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, V, 193.
- Ali Canib, *Edebiyat*, İstanbul 1926, s.155-159.
- Âşık Çelebi, *Meşâîrû's-şuarâ* (nşr. Meredith-Owens), London 1971, vr. 253^b-254^b.
- Nihat Sami BANARLI, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, 456,457.
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, II, 254.
- Jean DENY, *Grammaire de la langue turque*, Paris 1921, s. X-XVIII.
- Hikmet DİZDAROĞLU, "Eski Edebiyatımızda Bir Aşk Hikâyesi", *TD*, sy. 148 (1964), s. 209-212.
- Herbert W. DUDA, *Ferhâd und Schîrîn*, Praha 1933.
- Halil Kadri ERDEM, *Kütahya Mesireleri*, Kütahya 1938, s. 28.
- Mustafa ERKAN, "Hüsrev ve Şirin", *DİA*, XIX (1999), s.53-55.
- Faik Reşad, *Tarih-i Edebiyyat-ı Osmaniyye*, İstanbul (ts.), s. 80-100.
- Fevziye Abdullah, "Ferhad ile Şirin", *İA*, IV, 565.
- Barbara FLEMMING, "Fahris Husrev u Şîrîn wom Jahr 1367, *ZDMG*, 115/1 (1965), s. 36-64.
- E. J. W. GIBB, *A History of Ottoman Poetry*, London 1900, I, 299-335.
- Necmettin HACIEMİNOĞLU, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul 1968.
- J. von HAMMER, *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Tarihi* (trc. Mehmed Atâ), İstanbul 1329, I, 164, II, 186.
- Hıfzı Tevfik-Hammâmîzâde İhsan-Hasan Âli, *Türk Edebiyatı Numuneleri*, İstanbul 1926, s. 219-242.
- Ali Fehmi KARAMANLIOĞLU, "Şeyhî'nin Husrev ü Şirin'i", *Türk Kültürü*, sy.14 (1963), s. 89-90.
- Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 704.
- Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ* (yay. İbrahim Kutluk), Ankara 1989, I, 529-530.
- Fuat KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1926, s. 309-310.

- a. mlf., Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış, *Yeni Türk Mecmuası*, I/5 (İstanbul 1933), s. 383.
- Günay KUT, *Heşt Bihişt, The Tezkire By Sehi Beg*, Harvard 1978, s. 278-79.
- Latîfî, *Tezkire*, İstanbul 1314, s. 215-217, 295, 296.
- Agâh Sırrı LEVEND, "Husrev ü Şîrin Yazan Şairlerimiz Üzerine Not", *TD*, sy. 10 (1952), s. 21.
- Mecdî, *Şakayık Tercümesi*, İstanbul 1269, s. 128, 129, 131.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311, III, 113; IV, 721.
- Sehi Beg, *Heşt Bihişt* (yay. Günay Kut), Cambridge-USA 1978, vr.49b.
- Mustafa ÖZKAN, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995, s. 253-263.
- a. mlf., Husrev ü Şîrin", *DİA*, XIX (1999), 56.
- Şükür İbrahim, *İran ve Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrin ve Ferhad u Şîrin*, İstanbul 1937, s. 1-7 (mezuniyet tezi, İÜTürkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. 72.
- Tâcîzâde Câfer Çelebi, *Hevesnâme*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 4373, vr. 176a.
- Ali Nihat TARLAN, *Şeyhî Divanını Tetkik*, I-II, İstanbul 1934, 1936.
- Faruk K. TİMURTAŞ, "Husrev ü Şîrin ve Ferhad u Şîrin Yazan Şairlerimiz", *TD*, sy. 10 (1952), s. 567-573.
- a. mlf., "Şeyhî'nin Husrev ve Şîrin'i Üzerine Notlar", *Türk Dili*, c. III, sy. 25 (Ekim 1953), s. 18-20.
- a.mlf., " Şeyhî'nin Hayatı ve Şahsiyeti", *TDED*, V (1954), s. 91-120.
- a. mlf., "Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrin ve Ferhad u Şîrin Hikâyesi", *TDED*, IX(1959), s. 70-80.
- a. mlf. "Şeyhî ve Nizâmî'nin Husrev ü Şîrin'lerinin Konu Bakımından Mukayesesi", *TDED*, X (1960), s. 25-34.
- a. mlf. "Fatih Devri Şairlerinden Cemâî ve Eserleri", *TDED*, IV/3(1951), s. 189-213.
- a. mlf., "İran Edebiyatında Husrev ü Şîrin ve Ferhad ü Şîrin Yazan Şairler", *ŞM*, IV (1961), s. 73-76.
- a. mlf., *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrin'i, İnceleme-Metin*, İstanbul 1963.
- a. mlf., *Şeyhî, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1969, s. 100-134.
- a. mlf., "Şeyhî", *İA*, XI, 474-479.
- İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 268.
- İsmail ÜNVER, "Ahmed Rıdvan", *DİA*, II, 123.